

UYGUR TÜRKLERİ VE ÇİN'E UYGULANAN YAPTIRIMLAR

Özge OĞUZ

Analiz No : 2021 / 13

07.04.2021

17 Haziran 2020de ABD eski Başkanı Donald Trump tarafından imzalanarak yürürlüğe giren Uygur İnsan Hakları Politikası Yasası 2020[1] hakkındaki süreci daha önceki bir yazımızda ele almıştık[2]. Bu yasa ile Uygur Türkleri, Kazaklar, Kırgızlar ve diğer Müslüman topluluklara yönelik insan hakları ihlallerinin sorumlusu Çin kamu veya özel kişi ve kurumlarına uygulanacak yaptırımlar belirtilmiştir. Bu süreç içerisinde ABDnin söz konusu finansal yaptırımlarını Kanada, Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık da uygulama kararı almıştır. Avusturalya ve Yeni Zelanda ise ortak bir bildiriyle kabul etmiş, ancak henüz uygulamaya geçirmemiştir[3]. Trump yönetiminin dini özgürlüklerin korunmasına verdiği önem sebebiyle desteklediği finansal yaptırımlar, mevcut ABD Başkanı Joe Biden'nın yönetiminin ise tüm temel hak ve özgürlüklere önem verdiği söylemiyle devam ettirilmiştir. Böylelikle finansal yaptırımlara yönelik bu ortak tutum, Kasım 2020de gerçekleşen ABD başkanlık seçimleri sonrasında da değişmemiş ve söz konusu katılımcıların ortak tutumu karşısında Çinin ekonomi politikaları ilk defa kayda değer darbe almıştır. Önümüzdeki günlerde Çinin bankalara yönelik yeni uygulamalar getirerek bu yaptırımlara karşılık vermesi öngörülmektedir.

ABDnin finansal yaptırımlarının ardılı olarak uluslararası arenada Batılı üniversiteler, kurumlar, kuruluşlar ve şirketlerin Çinin Uygur Türklerine karşı tutumuna yönelik eyleme geçmesi beklenmektedir. Bu kapsamda ABD yönetimi, 2021 yılının başından itibaren resmi açıklamalarında Çinin Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki insan hakları ihlallerini soykırım olarak nitelendirmektedir. Ocak 2021de ABD Dışişleri Bakanı tarafından dile getirilen soykırım ifadesi, 30 Mart 2021 tarihli ABD 2020 İnsan Hakları Raporu kapsamında özellikle vurgulanmıştır[4]. Rusya ve Çindeki insan hakları ihlallerine geniş yer veren Raporda, soykırım ifadesi şu şekilde yer almaktadır: Çin'de hükümet yetkilileri, çoğunluğu Müslüman olan Uygurlara karşı soykırım gerçekleştirmiş ve hapis, işkence, zorla kısırlaştırma ve zulüm de dahil olmak üzere Uygurlara ve diğer dini ve etnik azınlık gruplarının üyelerine yönelik insanlığa karşı suçlar işlemiştir.

İkinci Dünya Savaşı ile kullanılmaya başlanan ve 1951de yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi ile kapsamı belirlenen soykırım suçu, insanlığa karşı işlenen en ağır suçlardan biri olarak nitelenmektedir. Bu çalışmada ABDnin İnsan Hakları Raporundaki soykırım kavramı kullanımı, söz konusu raporun siyasal ekonomi niteliği, BM sistemi ve Batı-Çin ilişkilerindeki etkileri çerçevesinde değerlendirilecektir.

Bu sene 45incisi yayınlanan ABD İnsan Hakları Raporu, 1961 tarihli Dış Yardım Yasası ve 1974 tarihli Ticaret Yasası uyarınca düzenlenmektedir. Dış Yardım Yasasının 1974 tarihli değişikliği[5] ile temel insan hakları ihlalleri örüntüsüyle gündeme gelen ülkelere dış yardım yapılmaması veya hak ihlaline uğrayan kitleler dikkate alınarak sınırlı şekilde yapılması öngörülmüştür. 1974 değişikliğini gündeme getiren en büyük etmen, Sovyetler Birliğinin özellikle Yahudi vatandaşlarına tanıdığı göç serbestisini vergilendirmeye başlaması olmuştur. Bunun yanında değişiklikle Vietnam Savaşının son yıllarında Vietnama askeri ve beşeri yardımların, Kıbrıs Barış Harekatı dolayısıyla da Türkiyeye askeri yardımların durdurulması öngörülmüştür. Ticaret Yasasının 1974 Jackson-Vanik değişikliği ile göç ve insan hakları konularında kısıtlayıcı eylemlerde bulunan piyasa ekonomisi dışındaki ülkelerle ticari ilişkilerin düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Bu değişiklikle getirilen esas yenilik, Türkçeye en çok kayrılan ülke olarak çevrilen *Most Favoured Nation* statüsünün insan hakları ihlalleriyle gündeme gelen ülkelere sağlanmaması olmuştur. Bu doğrultuda ABDnin ekonomi politikalarının düzenlenmesinde yol gösterici olması ve ABDnin yardım sağlaması önerilen tüm ülkelerde insan haklarına saygıyı arttırması amacıyla 1976 yılından itibaren İnsan Hakları Raporları düzenlenmeye başlanmıştır. Günümüzde hala daha ABDnin ekonomik iş birliklerine etki eden İnsan Hakları Raporları, ABD elçiliklerinin bulundukları ülkelerden derlenen insan haklarına ilişkin verilerle düzenlenmektedir. İnsan Hakları Raporlarının siyasi ekonomik niteliği, raporun ekinde sunulan dış yardım maliyet tablolarıyla da açıkça gözlemlenebilmektedir.

Güvenlik ve insan hakları temelinde kurulan Birleşmiş Milletler, gerek teşkilatlanma gerek metinlerin hazırlanması aşamalarında çoğunlukla ABDnin katkılarıyla kurulmuştur. 1948te düzenlenen ve 1951de yürürlüğe giren BM Soykırım Sözleşmesi[6] ile uluslararası hukuk literatürüne giren soykırım fiili tanımlanmış ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) önünde yargıya konu edilmeye başlanmıştır[7]. Sözleşmenin 2. Maddesine göre soykırım suçu ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu [sırf böyle bir grup olduğu için], kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla grup mensuplarının öldürülmesi, grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, grubun bütünüyle veya kısmen fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarının kasten değiştirilmesi, grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler alınması ve gruba mensup çocukların zorla bir başka gruba nakledilmesiyle gerçekleşmektedir.

Soykırım suçunun uluslararası hukuk açısından gündeme gelebilmesi için ABDnin 2020 İnsan Hakları Raporundaki gibi siyasi bir kullanımın değil, konunun UCMye taşınması ve yargılama sonucu hukuki yaptırımlar getirilmesi gerekmektedir. Bu durum, soykırım suçunun öngörülmesi halinde konunun Roma Statüsüne taraf bir ülke veya BM Güvenlik Konseyi tarafından UCMye ivedilikle taşınmasını da teşvik edici niteliktedir. Nitekim soykırımın yasaklanmasının bağlayıcı etkisi bulunmakta ve bütün devletler soykırımın

önlenmesinden hukuki yarar sağlayabilmektedir. Soykırım ifadesinin siyasi açıdan kullanılması, yalnızca bu ifadeyi kullanan devletlerin dış politikalarının gerekçelendirilmesi açısından siyasi bir anlam taşımaktadır.

UCMde görülen davalar kapsamında değerlendirildiğinde, soykırım suçunun gerçekleşmesi için eylemlerde kasıt olması, aynı gruba yönelik sürekli ve sistematik şekilde suçun gerçekleştirilmesi ve bu eylemin kitlesel boyutta olması gerekmektedir[8]. 16 Kasım 2019da *The New York Times*da yayınlanan bir belgede[9] yer alan bilgiler ışığında, Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Müslüman ve Türk kimliğiyle bilinen bir grubun mensuplarına ciddi surette zarar verilmesi ve yaşam şartlarının fiziksel varlıklarını ortadan kaldıracak şekilde değiştirilmesi suretiyle hukuki açıdan desteklenebilecek bir soykırım suçunun varlığından bahsedilebilecektir. Finansal yaptırımların yanında hukuki yaptırımların da gündeme gelmesi mümkün gözükmektedir. Bu noktada durumun güvenlik ve insan hakları boyutları ile BM nezdinde ele alınması, siyasi ekonomik ilişkilerin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Temmuz 2019da BM İnsan Hakları Konseyi üye ülkeleri, Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Çinin gerçekleştirdiği uygulamaların durdurulmasına yönelik çağrıda bulunmuştur[10]. Çağrının üzerinden 18 aydan fazla süre geçmesine ve pek çok belgenin ortaya çıkmasına rağmen BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği herhangi bir eylemde bulunmamıştır. ABD, Kanada, AB ve Birleşik Krallığın finansal yaptırımları sonrasında, BM yetkilileri bölgedeki insan hakları ihlallerine dikkat çekmeye ve açıklamalarda bulunmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra çağrının yapıldığı zaman konuyu kendi iç işleri kapsamında değerlendirerek BM yetkililerinin bölgeyi ziyaret etmesine izin vermeyen Çin makamları, 2021 yılının Mart ayı itibariyle ziyaretlere yeşil ışık yakmış, ancak bu ziyaretlerin inceleme niteliği taşımayacağını belirtmiştir[11].

2001 yılı itibariyle bir BM kuruluşu olan Dünya Ticaret Örgütüne üye olan Çin, bu tarihten itibaren ekonomik gelişimine ivme kazandırmıştır. 2015 verilerine göre[12] küresel değer zincirinin %34.9una sahip olarak ve 2019 verilerine göre[13] ithalat ve ihracata ilişkin küresel sıralamada ilk beş içerisinde yer alarak küresel pazarda da önemli bir paya sahip olmuştur. Çinin Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki eylemlerine karşılık uygulanan finansal yaptırımlar Çinin küresel pazardaki etkinliğini azaltmış, bu da ABD başta olmak üzere pek çok ülkenin çeşitli sektörler için hammadde teminini kısıtlamıştır. ABDnin İnsan Hakları Raporunun hazırlanmasında etken olan ekonomik gerekçeler göz önünde bulundurulduğunda, kullanılan ifadelerin küresel üretimin sürdürülebilmesi amacıyla çarpıcı hale getirildiğini düşündürtmektedir. Bu düşünceyi bölgede BM tarafından inceleme yapıl(a)maması desteklemekte ve UCM nezdinde bir başvuru sürecinin henüz gündeme gelmeyeceği algısını oluşturmaktadır.

ABDnin İnsan Hakları Raporunu yayınlamasından bir hafta önce, Çin hükümeti tarafından ABDde 2020 Yılı İnsan Hakları İhlalleri Raporu[14] yayınlanmıştır. Bu raporda ABDnin COVID-19 sürecini yönetmekte yetersiz kalması sebebiyle binlerce kişinin hayatını kaybettiği, seçimler esnasında aşırı uçların eylemleriyle demokratik yönetime zarar geldiği ve etnik azınlıkların maruz kaldığı ırkçılığın toplumun bütününe zarara verdiği belirtilmiştir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında ise Çin hükümetine uygulanan finansal yaptırımların

ABDnin kendi insan hakları anlayışı ve tek taraflı tutumu sonucu uygulandığı belirtilmiştir.

Küresel pazarda kendisine önemli bir yer edinen Çinin finansal yaptırımlardan olumsuz etkilenmesi, ABDnin insan hakları ihlallerine yönelik uyguladığı ekonomik yaptırımların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu etkiler tek taraflı olarak yaşanmamakta, yaptırım uygulayan ülkelerin hammadde tedarik edemediği sektörlerde durgunluk yaşanmasına sebep olmaktadır. ABDnin 2020 İnsan Hakları Raporunda siyasi anlamda yer verdiği soykırım ifadesi, bu konuda BMnin, Roma Statüsüne üye ülkelerin ve Batılı üniversiteler, kurumlar, kuruluşlar ve şirketlerin eylem alması açısından önem taşımaktadır. Ancak özellikle Türkiyenin bu konuda bilhassa dikkatli davranması, amacın bağcıyı dövmek mi, yoksa üzüm yemek mi olduğu tespit ve ayrımını iyi yapması ve Uygur Türklerinin bir siyasi kutuplaşmadan zararlı çıkan taraf olmamasını gözetmesi önem taşımaktadır. Uluslararası kamuoyunda Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki insan hakları ihlallerine yönelik görüş birliği oluşturularak bölgede incelemelerin yapılması, insan hakları ihlallerinin de en kısa sürede sona erdirilebilmesini sağlayacaktır.

**Fotoğraf: Hürriyet Daily News*

[1] "Uyghur Human Rights Policy Act of 2020", *US Congress*, accessed April 7, 2021, https://www.congress.gov/116/plaws/publ145/PLAW-116publ145.pdf

[2] Selim Seçkin, ABD Başkanı Trumpın Yaptırım Kararı Ve Uygur Türkleri, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Yorum No: 2020/27, 24 Haziran 2020, https://avim.org.tr/tr/Yorum/ABD-BASKANI-TRUMP-IN-YAPTIRIM-KARARI-VE-UYGUR-TURKLERI

[3] Natasha Kassam, Australia is Under Pressure to Implement Magnitsky-Style Laws, *Foreign Policy*, April 2, 2021, https://foreignpolicy.com/2021/04/02/australia-china-sanctions-magnitsky-law/

[4] 2020 Country Reports on Human Rights Practices, *US Department of State*, March 30, 2021, https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/

[5] Public Law 93-559 - To amend the Foreign Assistance Act of 1961, and for other purposes, *US Congress*, December 30, 1974, https://www.congress.gov/93/statute/STATUTE-88/STATUTE-88-Pg1795.pdf

[6] Soykırım Suçunun Önlenmesine Ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, *TBMM Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)*, erişim tarihi: 7 Nisan 2021, https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf

[7] Ebru Çoban, Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği, *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 5, Sayı 17 (Bahar 2008), s. 49.

[8] Çoban, Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu…, s. 52.

[9] Document: What Chinese Officials Told Children Whose Families Were Put in Camps, *The New York Times*, November 16, 2019, https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-detention-directive.html

[10] Birleşmiş Milletler'de sert tartışma; Almanya ve ABD'den Çin'e Doğu Türkistan tepkisi, *Euronews*, 3 Temmuz 2019, https://tr.euronews.com/2019/07/03/birlesmis-milletlerde-sert-tartisma-almanya-ve-abdden-cine-dogu-turkistan-tepkisi

[11] China welcomes UN visit to Xinjiang, but opposes investigation, *CBC*, March 29, 2021, https://www.cbc.ca/news/politics/china-un-xinjiang-human-rights-1.5968002

[12] China - Trade in Value Added and Global Value Chains - 2015, *World Trade Organization*, accessed April 7, 2021, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/miwi_e/CN_e.pdf

[13] World Trade Organization Trade Profiles 2020 - China*World Trade Organization*, accessed April 7, 2021, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/trade_profiles/CN_e.pdf

[14] Full text: The Report on Human Rights Violations in the United States in 2020, *Xinhua*, March 24, 2021, http://www.xinhuanet.com/english/2021-03/24/c_139832301.htm

Yazar Hakkında :

Atıfta bulunmak için: OĞUZ, Özge. 2026. "UYGUR TÜRKLERİ VE ÇİN'E UYGULANAN YAPTIRIMLAR." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2021 / 13. Nisan 07. Erişim Kasım 22, 2026. https://www.avim.org.tr/public/index.php/tr/Analiz/UYGUR-TURKLERI-VE-CIN-E-UYGULANAN-YAPTIRIMLAR

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır